

УДК 94:329.7 (477) “1919”

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.84-106>

Наталія Городня,

доктор історичних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕГОВОРИ МІЖ ПРЕДСТАВНИКАМИ ДИРЕКТОРІЇ УНР І ДЕРЖАВ АНТАНТИ У СІЧНІ-БЕРЕЗНІ 1919 Р.

Анотація. Висвітлюється перебіг і зміст переговорів представників Директорії УНР з французьким військовим командуванням в Одесі і дипломатами держав Антанти в Парижі у січні-березні 1919 р. Показано, що у цей період існувало «вікно можливостей» для отримання українцями підтримки держав Антанти, яким вони не скористалися. Хоча в цілому перемога цього блоку держав у світовій війні не була сприятливою для створення незалежної української держави, проте на початку 1919 рр. основне завдання країн-переможниць полягало у боротьбі з більшовизмом, не допущенні його експансії на захід, а не у відновленні територіальної цілісності Росії. Незважаючи на негативне ставлення лідерів держав Антанти до Директорії УНР, характер якої вони не могли зрозуміти, контроль нею території України та чисельність і боєздатність її армії створювали підґрунтя для налагодження співробітництва між ними для спільної боротьби з більшовизмом. Під час переговорів в Одесі йшлося про допомогу Директорії у війні з більшовиками за умови встановлення протекторату Франції над Україною на період цієї війни. Коли ж унаслідок важких переговорів умови угоди було нарешті узгоджено, стратегічна ситуація в Україні суттєво змінилася, у зв'язку з чим держави Антанти втратили інтерес до такого співробітництва. Натомість вони зробили ставку на стримування більшовизму силами Польщі й Румунії, зміцнення цих держав, у тому числі за рахунок етнічних українських земель.

Ключові слова: УНР, Директорія, держави Антанти, Франція, переговори, французьке військове командування в Одесі, Паризька мирна конференція.

Цього року виповнилося 100 років від початку української революції, основним змістом якої були кардинальні зміни на українських землях у політичній, соціальній і національній сферах. Частина українців вважала її пріоритетним завданням створення національної української держави, інша – радикальні соціальні зміни. Директорія та її прибічники, творці другої Української Народної Республіки (грудень 1918 – 1919 рр.) намагалися поєднати вирішення цих двох завдань. Проте ця спроба не була успішною, про що свідчить скороминучість влади Директорії.

Суттєвими чинниками поразки УНР і української національної державності в цілому було несприятливе міжнародне середовище – агресія більшовицької Росії і відсутність міжнародної підтримки. З початку 1990-х рр. українські вчені багато зробили для дослідження міжнародного контексту формування української національної державності. Першим дослідженням політики держав Антанти щодо України у 1917-1919 рр. була дисертація автора цієї статті [1]. Вивчення широкого кола джерел – офіційних документів і мемуарної літератури, вітчизняних і зарубіжних, опублікованих і неопублікованих (з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України) дозволило нам переглянути основні концепції радянської історіографії цього історичного явища.

Важливим внеском у дослідження міжнародного контексту формування української національної державності останнього десятиліття є видання Інститутом історії України документів періоду української революції [2; 3], а також праці І. Дацківа [4; 5; 6], який успішно узагальнив надбання вітчизняної історіографії у вивченні української дипломатії революційних часів. Водночас аналіз доробку українських вчених з висвітлення міжнародних аспектів боротьби за українську національну державність у 1917-1923 рр., включаючи наші праці 1990-х рр., свідчить про розгляд цих питань переважно з точки зору

інтересів України і недостатнє врахування інтересів інших сторін, що робить їхні висновки дещо упередженими. Сторіччя української революції є приводом для нового переосмислення подій 1919 р., що дозволить, між іншим, краще зрозуміти наше сьогодення, коли Україна знову перебуває в стані революції і агресії з боку Росії.

Метою цієї статті є висвітлення ставлення та інтересів держав Антанти до України часів Директорії у перші місяці 1919 р., що виявилось під час переговорів між їхніми представниками в Одесі і Парижі.

Закінчення Першої світової війни, одним із наслідків якої став розпад імперій, сприяло утворенню нових національних держав. На той час майбутнє Європи і світу значною мірою залежало від рішень «великих держав», переможниць у війні. У зв'язку з цим перед українським урядом постало важливе завдання відновити контакти з ними і зацікавити їх у підтримці української національної справи.

Хоча через Брест-Литовську угоду і німецьку окупацію України гетьманський уряд розглядався державами Антанти як пронімецький, після перемоги над Німеччиною вони були зацікавлені у співпраці з ним для спільної протидії більшовизму. Консервативний характер гетьманського режиму приваблював союзників, робив Україну їхнім потенційним партнером у боротьбі з більшовиками. У зв'язку з категоричним неприйняттям союзниками незалежності Української держави, яку вони вважали витвором Німеччини з метою послаблення Антанти і створення власної сфери впливу на території Російської імперії, гетьман був змушений видати Декларацію про федерацію з Росією (після ліквідації влади більшовиків). Це було необхідною передумовою співробітництва Української держави з країнами Антанти та підтримуваними ними російськими антибільшовицькими силами. Цілі гетьмана, російських офіцерів і держав Антанти щодо боротьби з більшовизмом співпадали, що створювало підґрунтя для співробітництва між ними.

Військова місія Антанти на півдні України планувалася у розрахунку на таке співробітництво. Вона розпочалася 18 грудня 1918 р., коли перші військові

кораблі з французькими і грецькими військами прибули в Одесу, Миколаїв і Херсон, і тривала до початку квітня 1919 р. Оскільки, згідно з французько-британською домовленістю від 23 грудня 1917 р. про поділ сфер впливу на території колишньої Російської імперії, Україну було віднесено до французької зони, керівництво цією операцією і відповідальність за неї покладалися на французьке військово командування.

Першочергові завдання союзників полягали у тому, щоб не допустити захоплення більшовиками багатих ресурсів України, життєво необхідних для виживання радянської влади в Росії, та унеможливити подальший наступ більшовиків на захід. Після виведення німецьких військ з території України, вона ставала найбільш вразливим регіоном з точки зору більшовицької експансії. Крім того, тут були сконцентровані антибільшовицькі сили, які, за умов навчання, організації і озброєння могли стати складовою частиною армії, здатної скинути більшовицький режим. У зв'язку з цим основна місія союзних експедиційних сил на півдні України полягала у військовій підготовці місцевих збройних сил і організації їхніх спільних дій для боротьби з більшовиками.

Держави-переможниці, особливо Франція, багаторічна союзниця Росії, були також зацікавлені у відновленні її територіальної цілісності. Проте після закінчення світової війни відновлення єдності Росії не було їхнім першочерговим завданням, так само як і захист економічних інтересів в Україні чи ліквідація тут німецьких впливів. Їхнім пріоритетом була боротьба з більшовиками на території колишньої Російської імперії і не допущення подальшої експансії більшовизму, який вважали найбільш небезпечною загрозою повоєнному світу, на захід.

Війська на «півдні Росії» розглядалися союзниками як захисний щит для надання можливості «здоровим елементам» на цих територіях організуватися для боротьби з більшовизмом. Згідно з телеграмою прем'єр-міністра Франції Ж. Клемансо від 13 грудня 1918 р., «міжсоюзницький план дій не має наступального характеру, натомість має утримати більшовиків від виходу до таких територій як Україна, Кавказ, Західний Сибір, які є економічно

необхідними для їх виживання, і де організуються російські елементи порядку. Тому першочерговим питанням є створення і утримання захисного кордону перед цими регіонами... Російські сили мають зрозуміти, що наша короткочасна підтримка має єдину мету – дозволити їм організуватися і отримати матеріальну перевагу над своїми противниками» [7, с. 273].

Допомога призначалася частинам Добровольчої армії генерала А. Денікіна та українській армії, що мала бути створена гетьманом П. Скоропадським. У Меморандумі міністра закордонних справ С. Пішона до прем'єр-міністра Дж. Клемансо від 26 листопада 1918 р. зазначалося, що «невелика кількість кадрів може реконструювати українську армію для боротьби з більшовиками, а прибуття наших дивізій буде зустрінуте з ентузіазмом і заохочуватиме Україну мати справу з Росією (так само як і з Польщею)» [8, с. 299].

Скинення гетьмана унаслідок народного повстання, очолюваного Директорією, стало прикрою несподіванкою для керівників держав Антанти. Зміна влади в Україні суттєво ускладнювала реалізацію їхніх планів. Тепер вони були змушені мати справу з Директорією, з огляду на контроль нею території України та чисельну і боєздатну армію, незважаючи на негативне ставлення до неї. Так, С. Пішон характеризував її як «пробільшовицьку» і «сепаратистську» [9, с. 335]. Негативним було також ставлення союзників до УНР, незалежність якої вони не визнавали. Водночас вони прихильно ставилися до реформування Росії на федеративних засадах після перемоги над більшовиками.

Коли 19 грудня, наступного дня після прибуття до Одеси першого союзного десанту, командувач військами Директорії на Херсонщині генерал О. Греков спробував вступити в переговори з французьким ген. Боріусом, той відмовився. Директорія також не надала йому офіційних повноважень вести переговори з французьким командуванням. Він отримав їх лише 5 січня 1919 р., після того як більшовики захопили владу в Харкові.

Основною причиною такої затримки була непопулярність переговорів з державами Антанти серед українського політикуму і відсутність консенсусу в Директорії з цього питання. Якщо С. Петлюра обстоював необхідність переговорів з державами Антанти, то В. Винниченко був прихильником досягнення угоди з російським більшовицьким урядом, і направив для цього до Москви місію на чолі з С. Мазуренком.

У подальшому переговори представників УНР з французьким військовим командуванням в Одесі і урядом Леніна у Москві відбувалися паралельно. Унаслідок переговорів у Москві було узгоджено проект договору, основними пунктами якого були: визнання Директорією принципу влади рад в Україні, нейтралітет УНР у громадянській війні в Росії, спільна боротьба проти контрреволюції, перемир'я на період мирних переговорів із харківським урядом за посередництвом радянської Росії [6, с. 111-112]. За незалежну українську соціалістичну республіку на основі влади рад виступали член Директорії В. Винниченко, голова уряду В. Чехівський і більшість проводу Української соціал-демократичної партії. Директорія припинила переговори з більшовиками лише на початку лютого, перед тим як їхні війська захопили Київ.

Переговори з представниками держав Антанти в Одесі розпочалися 14 січня 1919 р. після прибуття туди командувача «союзними військами на півдні Росії» генерала Г. д'Ансельма і начальника штабу полковника Г. Фрейденберга. Як одразу з'ясувалося, ген. д'Ансельм нічого не знав про ситуацію в Україні, а полк. Фрейденберг вважав уряд УНР близьким до більшовизму, «ворогом оздоровлення і відновлення Росії» [10, с. 57-58]. Проте обидва вони вважали за необхідне скористатися прагненням Директорії до співробітництва, щоб сформувати союз між російськими добровольцями і військами УНР для боротьби з більшовиками. Через це вони вели переговори паралельно з двома сторонами – керівництвом Добровольчої армії і Директорією.

Французьке командування вступило в переговори з Директорією через низку причин. Передусім, її війська здавалися значною і боєздатною силою. По-друге, у зв'язку з блокадою українськими військами Одеси, виникла проблема

постачання цього міста продовольством, що також вимагало співпраці з Директорією. По-третє, чисельність російських добровольців на півдні України виявилася незначною, їхні бойові якості низькими, а відносини між французьким командуванням і керівництвом Добровольчої армії склалися непросто. Військовий губернатор Одеси генерал Грішин-Алмазов перебував у підпорядкуванні Денікіну, основна база якого знаходилася в британській зоні, що ускладнювало управління містом і навколишньою територією і ставило питання, яка держава матиме тут переважаючий вплив – Франція чи Британія.

За інформацією близького до французького командування в Одесі М. Маргулісса, завданням французів була боротьба з більшовиками, не жертвуючи жодним французьким солдатом. Проте перемогти більшовиків без жертв було неможливо. Оскільки Добровольчої армії в Одесі фактично не існувало, «якщо не рахувати кількох сотень недисциплінованих офіцерів», треба було використовувати «дещо більш реальне – сили Петлюри, якщо вони існують» [11, с. 190-191].

За словами Г. Фрейденберга, хоч Франція залишалася вірною принципу єдиної Росії, на той час йшлося не про вирішення тих чи інших політичних питань, а лише про те, «щоб використати у боротьбі з більшовиками усі антибільшовицькі сили, у тому числі й сили українців» [12, с. 181]. Як заявив генерал д'Ансельм ідеологу добровольчого руху В. Шульгіну, «Ми повинні підтримувати ... усі елементи порядку, а до партійних відмінностей – до того, хто стоїть за монархію, хто за єдність Росії, хто проти Росії – це не наша справа» [13, с. 45].

Директорія також була зацікавлена у співробітництві з державами Антанти. По-перше, вона мала рахуватися з фактом присутності на українській території військ союзників. По-друге, вона потребувала допомоги держав Антанти у війні з більшовиками, які невдовзі після закінчення світової війни і виведення німецьких військ відновили свій наступ на Україну. По-третє, у січні 1919 р. в Парижі розпочала роботу мирна конференція, від якої очікували не лише підписання договорів з переможеними державами, але й визначення

основних принципів повоєнного світового устрою. Оскільки конференція керувалася «14 пунктами» президента США В. Вільсона, включаючи пункт про право націй на самовизначення, українці очікували від неї визнання їхніх прав на незалежну національну державу, утворену на територіях колишньої Російської імперії й Австрійсько-Угорської монархії. Тому після проголошення Української Народної Республіки (УНР) Директорія направила своїх представників як до Одеси, так і до Парижа для ведення переговорів з представниками Антанти. До Парижа поїхали також представники Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Після Злуки УНР і ЗУНР у січні 1919 р. їхні місії в Парижі об'єдналися.

Вже 23 січня більшовики поширили серед депутатів Трудового конгресу текст угоди, неначебто досягнутої О. Грековим і А. Галіпом з французьким командуванням 15 січня. Її пункти вміщує праця В. Винниченка «Відродження нації» [14, с. 252-253]. Можна припустити, що такі умови угоди обговорювалися на зустрічі представників Директорії і французького військового командування. Проте 14 січня переговори лише розпочалися, тож підписання угоди вже наступного дня було малоімовірним. Крім того, якби вона була підписана, подальші переговори були б не потрібні, а вони тривали ще близько півтора місяці.

Насправді переговори між представниками УНР і французьким командуванням в Одесі просувалися складно. Після першої місії О. Грекова і А. Галіпа, 21-25 січня 1919 р. їх продовжили міністри О. Назарук і Остапенко. Оскільки у цей час більшовицький наступ вже загрожував Києву, вони отримали інструкції погоджуватися на будь-які компроміси для отримання допомоги союзників, крім двох пунктів: незалежності української держави і аграрної реформи [15, с. 120].

Французька сторона висунула на переговорах такі вимоги: виведення В. Винниченка зі складу Директорії і В. Чехівського зі складу уряду через їхнє «збільшовичення»; тимчасовий вихід з Директорії Петлюри як «командира бандитів»; формування 300-тисячної армії УНР під верховним французькими

командуванням для боротьби з більшовиками; залучення до української армії російських офіцерів з Добровольчої армії; контроль Франції над фінансами і залізницями України на час боротьби з більшовиками; звернення Директорії до Франції з проханням прийняти Україну під її протекторат; припинення війни з Польщею. Питання стосовно незалежності України і її західних кордонів мало вирішуватися на Паризькій мирній конференції [15, с. 126-131; 16, с. 262]. Через такі жорсткі вимоги переговори зайшли у глухий кут.

На Паризькій мирній конференції лідери і дипломати великих держав стежили за ситуацією в Україні, їх ставлення до Директорії було негативним. На засіданні Ради десяти 16 січня 1919 р. прем'єр-міністр Великої Британії Д. Ллойд Джордж охарактеризував повстання на Україні, очолюване Директорією, як таке, що мало більшовицький характер, Петлюру як авантюриста, а Україну як державу, на яку марно покладали надії, бо вона зовсім не була оплотом проти більшовизму, яким її уявляли [7, с. 285].

На засіданні 21 січня колишній посол Данії в Росії Скавеніус повідомив, що «Петлюру підтримують більшовики, бо його війська значною мірою збільшовичені. Результат правління Петлюри тотожний більшовицькому правлінню у Великоросії. Власників виганяють з маєтків, здійснюють акти насильства. Більшовицькі доктрини торжествують ...» [17, с. 660-661].

На тому ж засіданні 21 січня міністр закордонних справ Італії С. Сонніно повідомив про звернення представників УНР з проханням надати зброю для боротьби з більшовиками [7, с. 283]. Отже, держави-переможниці не могли зрозуміти характеру режиму Директорії, що ускладнювало прийняття ними рішень стосовно її підтримки.

20 січня до Парижа прибув голова української місії на мирну конференцію Г. Сидоренко. Йому вдалося зустрітися з міністром закордонних справ Франції С. Пішоном, пізніше – з прем'єр-міністром Ж. Клемансо, іншими лідерами і дипломатами. Під час цих зустрічей він просив Францію підтримати визнання конференцією самостійності України і взяти ініціативу в свої руки. С. Пішон відповів, що Франція майже зруйнована і не може здійснювати політику

на сході, але це питання обговорюватиметься на конференції і буде зроблено усе можливе. Г. Сидоренко зробив висновок, що Франція підтримувала план «санітарного кордону», а саме польсько-румунського бар'єру, з метою захистити Західну Європу від російського більшовизму та роз'єднати Росію і Німеччину, щоб не дати можливості Німеччині безпосередньо впливати на Росію. У цьому бар'єрі Польща і Румунія повинні були мати спільний кордон: Східна Галичина мала входити до складу Польщі, а Буковина – до Румунії. Тобто, на його думку, Франція виступала за створення сильної Польщі й Румунії, у тому числі за рахунок етнічних українських земель [18, арк. 144-145].

Вже на засіданні 22 січня 1919 р. французи підтримали Польщу у справі приналежності Східної Галичини. Маршал Фош запропонував переправити до Польщі з Франції сформовану з поляків армію генерала Галлера для захисту її від більшовиків. Проте тоді це рішення не було схвалено [19, с. 672]. Не зважаючи на підтримку Францією Польщі, рішення на Паризькій мирній конференції приймалися колегіально, і позиція Франції не була провідною і вирішальною, як це стверджує І. Дацків [5, с. 48]. Крім того, Франція та інші провідні держави-переможці не могли списувати з рахунків українську армію, поки існувала можливість її залучення до протидії більшовицькій експансії.

Загалом переговори представників УНР з керівниками і дипломатами окремих «великих держав» на мирній конференції у Парижі мали епізодичний, не системний двосторонній характер. Українська місія не була визнана конференцією, а її основна вимога – про визнання незалежності УНР – не мала жодної підтримки.

В Одесі переговори вийшли з глухого кута з приїздом у це місто 28 січня заступника міністра закордонних справ, члена місії УНР на Паризьку мирну конференцію А. Марголіна. Він запропонував новий підхід – створення «федерації знизу» на основі добровільної рівноправної угоди держав, що утворилися на території колишньої Російської імперії, після наведення порядку і реалізації основ державності у кожній з них. Об'єднання Росії могло відбутися лише після ліквідації більшовизму. До того часу країни Антанти мали

тимчасово визнати держави, утворенні на території колишньої Російської імперії, надати їм необхідну допомогу [21, с. 116].

Ця компромісна пропозиція була схвалена на спільному засіданні представників України, Білорусії, Дона і Кубані 5 лютого. Вона була прийнятною для Франції й уможливила продовження переговорів. Зі слів С. Пішона, «ніхто не пропонуватиме Україні відновити союз із Росією, доки не закінчиться більшовицька криза» [20, с. 11].

На початку лютого головний інтерес Директорії і французького командування полягав у захисті Києва від наступу більшовицьких військ. Полковник Фрейденберг обіцяв допомогу С. Петлюрі, але лише за умови повного підпорядкування українського війська французькому командуванню: «Якщо війська Петлюри можуть це зробити, я їм допоможу. Якби я мав дві дивізії, я обійшовся б без петлюрівців, але у мене їх немає... Я не боюся претензій Петлюри. Я поставлю йому ультиматум: я допоможу українцям, але за це вони зобов'язуються підкоритися мені безумовно» [11, с. 190].

Проте більшовики швидко захопили Київ. Директорія була змушена переїхати до Вінниці, де 4-5 лютого Державна нарада представників політичних партій і комісій Трудового конгресу обговорила пропозиції французького командування, зроблені О. Назаруку і С. Остапенку в кінці січня. Не зважаючи на загальне обурення, катастрофічне становище УНР примусило Директорію продовжити переговори. Запропоновані нею умови включали: визнання Антантою самостійності України і допуск української делегації на Паризьку мирну конференцію; суверенність Директорії; забезпечення народного ладу і соціальних реформ в Україні; визнання автономності української армії з правом мати свого представника у вищому командуванні; недопущення до складу української армії російських офіцерів; боротьба з більшовиками лише до українських етнічних кордонів [22, с. 97].

6 лютого переговори продовжилися в Бірзулі (суч. Котовськ). Г. Фрейденберг погоджувався на утворення національних зон з національними арміями і національними урядами для боротьби з більшовиками, проте

відкинув більшість пропозицій української сторони і додав нові вимоги, включаючи виведення зі складу Директорії С. Петлюри і П. Андрієвського, створення більш поміркованого уряду, негайне звільнення гетьманських міністрів і єпископа Антонія [22, с. 100]. Українська місія у складі С. Остапенка, О. Грекова, І. Мазепи і Ю. Бачинського мала від Директорії письмові повноваження на підписання угоди, але не зробила цього, оскільки розцінила висунуті вимоги як втручання у внутрішні справи УНР.

9-12 лютого, після ультиматуму негайно відповісти на французькі пропозиції, Директорія продовжила обговорення пунктів угоди, а тим часом більшовицькі війська наближалися до Вінниці. Угоду потрібно було підписувати негайно, інакше вона втрачала сенс. Найбільш складним для прийняття Директорією був пункт про зміну її персонального складу та звільнення в'язнів, список яких надала французька сторона. Через неможливість дійти компромісу, 12 лютого переговори знову було перервано.

Проте 13 лютого, з метою їх відновлення, був сформований новий уряд на чолі з С. Остапенком, до якого представники українських соціалістичних партій не увійшли. Наступного дня французьке командування надіслало до Вінниці лист, в якому йшлося про необхідність прийняття Директорією маніфесту з проханням встановити протекторат Франції над Україною на період війни з більшовиками. Директорія ухвалила такий маніфест 17 лютого. У ньому вона просила військове командування Франції «безпосередньо взяти на себе керування управлінням України у галузях військовій, дипломатичній, політичній і фінансово-економічній» продовж усього часу війни з більшовиками [23, с. 102-103].

За два ні до того, 15 лютого, ген. Албі виступив на Паризькій мирній конференції з повідомленням, що більшовики в Україні без труднощів оволоділи Києвом і невдовзі мали зустрітися з французько-грецькими військами на півдні України; Директорія відступала до Галичини, її війська були значною мірою розпорошені або перейшли до більшовиків [20, с. 11].

24 лютого одеські газети повідомили про досягнуту угоду між французьким командуванням і Директорією на основі «спільних дій для відновлення порядку і боротьби з більшовиками» [24]. За свідченням учасника цих переговорів А. Марголіна, основні пункти угоди були такі: передача Франції контролю над залізницями і фінансами України; вихід зі складу Директорії В. Винниченка і з уряду В. Чехівського як найбільш лівих елементів; запровадження принципу винагороди власників землі, що перерозподілялася при проведенні аграрної реформи. Зі свого боку, Франція мала визнати Директорію урядом України де-факто до розв'язання міжнародною мирною конференцією питання про її суверенність, зобов'язувалася надавати українській армії допомогу у війні з більшовиками як технічну (тобто озброєнням), так й інструкторами [21, с. 123].

Поки французьке командування очікувало з Парижа відповідь на маніфест Директорії від 17 лютого, воно заявило про готовність надати допомогу Директорії негайно, як тільки з неї вийдуть С. Петлюра і П. Андрієвський. Після змін в особистому складі Директорії вступ нових членів мав відбуватися після згоди «Головного командування союзними силами на півдні Росії» [23, с. 104]. Усього французи включили до угоди 12 додаткових пунктів. 2 березня Директорія відкинула їх, унаслідок чого переговори знову було перервано. Проте 4 березня вона прийняла нові вимоги, крім однієї – про зміни в її персональному складі [25, арк. 26]. 6 березня до Одеси знову поїхав О. Греков, щоб продовжити переговори.

Тим часом військова ситуація на півдні України значно ускладнилася. Союзні війська були змушені залишити Херсон і Миколаїв. Червоні війська наближалися до Одеси. У цих умовах французи усунули вимогу про зміни в складі Директорії. У кінці березня текст угоди нарешті був узгоджений. Французькому командуванню залишалось лише отримати з Парижа дозвіл на її підписання.

У цей час відносини між французьким командуванням і керівництвом Добровольчої армії суттєво погіршилися, що призвело до повного розриву між

ними. А. Денікін був безкомпромісним щодо Директорії і відкидав будь-яку можливість мати справу з «сепаратистами». Він також обстоював свою незалежність від французів і зверхність над ними, у той час як вони наполягали на власному командуванні усіма силами Південного Заходу і на організації цивільної влади на цій території. 13 березня французьке командування оголосило в Одесі військовий стан. Уся влада перейшла до ген. д'Ансельма, при якому було створено виконавчу раду на чолі з капітаном А. де Ланжероном. Представники російських кіл характеризували ці дії як «політичний переворот» і свідчення відмови Франції від політики підтримки єдності Росії [26, с. 147]. Проте такі рішення були обумовлені складним становищем союзних військ у зв'язку з наступом більшовиків, і ненадійністю обох потенційних партнерів – військ Директорії і Добровольчої армії.

20 березня міністр закордонних справ Великої Британії лорд Керзон передав французькому послу в Лондоні меморандум з протестом проти краху британсько-французької взаємодії у наданні підтримки генералу Денікіну. У ньому зазначалося, що угода з Директорією УНР, яку французи збираються заключити, серйозно підірве авторитет Денікіна [27, с. 158].

Під час дебатів у Палаті депутатів французького парламенту 24 березня прихильники Денікіна характеризували політику Франції як надто «українофільську» і звинувачували ген. д'Ансельма і полк. Фрейденберга в діяльності на користь українців [28, с. 68]. Натомість депутати Франклен-Буйон і Лафон, які виступили за надання військової допомоги УНР, вважали, що Франція надто довго обмірковувала це питання, аж доки війська Петлюри не було розбито [28, с. 67-68]. На цьому засіданні про українські війська говорили вже як про втрачену можливість. Тож інтерес до підписання угоди з Директорією зник. Депутати висловилися за виведення французьких військ з півдня України.

У той час як план організації збройних сил для боротьби з більшовиками, представлений маршалом Фошем 25 лютого 1919 р., передбачав організацію військових сил Греції, Румунії, Сербії, Чехії, Польщі та південної

Росії під французьким командуванням та його план від 17 березня повністю виключав «південну Росію» і ставив за мету зміцнення Польщі [10, с. 199].

Крім того, що війська Директорії перестали бути привабливим партнером для боротьби з більшовиками, українцям не довіряли через підозри у більшовизмі та можливі зв'язки з німцями. Так, 12 лютого Р. Дмовський повідомив лідерів великих держав про секретну конвенцію Директорії з німецьким командуванням, підписану не пізніше 30 січня 1919 р., у якій підтверджувалися умови Брест-Литовського миру [17, с. 981-982].

На засіданні Паризької мирної конференції 19 березня, що розглядало питання про українсько-польське перемир'я в Галичині, британський прем'єр Д. Ллойд Джордж зауважив: «Якщо ми підтримуємо українців на півдні, як ми це робимо, то чому ми повинні воювати з ними на півночі?» [20, с. 411]. У полеміці з ним маршал Фош заявив, що він не впевнений у відносинах з українцями, не з'ясував, є вони друзями, чи ворогами. До того ж він допускав, що українці перебували у згоді з більшовиками [20, с. 410].

25 березня на засіданні Ради Чотирьох Паризької мирної конференції було вперше обговорено пропозицію про виведення союзних військ з Одеси. Коли постав вибір, кому надати допомогу – союзним військам в Одесі чи Румунії, яка готувалася до захисту від наступу Червоної армії – було вирішено рятувати Румунію. За словами маршала Фоша, сама по собі Одеса не мала ніякого значення, крім психологічного. Її значення було лише у тому, щоб утримати більшовицькі війська перед наступом на Румунію. Як заявив маршал Фош, хоч евакуація Одеси означала втрату південної Росії, вона вже була втрачена, і її не можна було втратити двічі. Натомість він закликав союзників підтримати Румунію, у якої існувала не лише армія, але також уряд і народ» [29, с. 9-10].

На засіданні Ради чотирьох 27 березня було прийнято рішення про виведення союзних військ з Одеси. Для протидії більшовицькій експансії вирішили створити захисний бар'єр в Польщі і Румунії [29, с. 32, 35]. Усі інші дії союзників мали підкорятися цьому плану.

Отже, текст угоди між французьким військовим командуванням і Директорією хоч і був підготовлений, підписаний не був. В останніх числах березня французькі представники отримала телеграму з Парижа з наказом припинити переговори з Директорією [21, с. 124].

Після евакуації союзних військ з Одеси 4 квітня був підписаний французько-британський протокол, за яким французька сторона зобов'язувалася відновити нормальні відносини з керівництвом Добровольчої армії і одночасно відмовлялася від угоди з УНР [30, с. 67-68].

Однією з причин того, що угода так і не відбулася, була зміна стратегічної ситуації в Україні. Переговори з українцями затягнулися. Поки вони тривали, велика українська повстанська армія перестала існувати. Вона вже не була тією силою, в якій союзники були зацікавлені. Французьке командування не змогло також налагодити співробітництво з російськими добровольцями. Переговори показали неможливість спільних дій військ УНР і Добровольчої армії проти більшовиків. Отже, союзницький план, який орієнтувався на внутрішні сили півдня Росії, їхню організацію і об'єднання для боротьби з більшовиками зазнав краху.

Іншою важливою причиною безрезультатності переговорів в Одесі й Парижі була слабкість внутрішньої політики Директорії і урядів УНР, через що вони швидко втратили можливість контролювати ситуацію і здійснювати управління країною, не змогли забезпечити народну підтримку і закріпитися на своїй території. Як писав А. Марголін у листі до С. Петлюри 20 лютого 1920 р., якщо поставити питання, чому з самого початку держави Антанти краще поставилися до країн Балтії і Кавказу, ніж до українського народу, то це пояснюється, по-перше, утопізмом і надто лівим напрямком Директорії під час її перебування в Києві, по-друге, єврейськими погромами [21, с. 392], тобто відсутністю дисципліни в українському війську, нездатністю Директорії підтримувати порядок.

Директорія покладала багато надій на міжнародне визнання незалежності України, що було її основною вимогою на переговорах, замість

наведення порядку і зміцнення держави зсередини. Крім того, саме по собі визнання незалежності української держави не могло гарантувати її існування і забезпечити допомогу держав-переможниць. З огляду на свої інтереси і цінності, вони не могли підтримати незалежність УНР і об'єднання усіх українців у складі однієї держави (за рахунок Росії і Польщі). Натомість під час переговорів у Одесі йшлося про визнання українського уряду де-факто і встановлення Францією протекторату над Україною на період війни з більшовиками для використання її ресурсів, включаючи армію, яка переходила під французьке командування. Після перемоги над більшовиками передбачалося відновлення єдності Росії у формі федерації з автономією для національностей, включаючи українців. Крім цього, в умовах значного послаблення Росії, Франція підтримувала створення сильних польської і румунської держав як потенційних союзників проти можливої німецької загрози у майбутньому.

Отже, після закінчення світової війни українці не реалізували свій шанс на створення національної держави. У цілому, перемога Антанти у війні створювала міжнародне середовище, не сприятливе для існування незалежної української держави. Більш ймовірним було здобуття Україною широкої автономії у складі Росії, реформованої на федеративних началах, після перемоги над більшовиками у результаті об'єднаних зусиль усіх антибільшовицьких сил за підтримки держав Антанти.

У перші місяці 1919 р. існувало «вікно можливостей», коли українська влада могла закріпити зацікавленість держав-переможниць у співпраці і здобути їхню підтримку у боротьбі з більшовиками. Якби Україна зарекомендувала себе сильним і надійним партнером західних держав, це могло відкрити для неї нові можливості у майбутньому, включаючи й здобуття незалежності, за умови збереження влади більшовиків у Росії. У будь-якому разі Україна змогла б уникнути встановлення більшовицького режиму. Неefективність влади Директорії, слабкість УНР, порівняно з її противниками, не дозволили реалізувати цей історичний шанс.

Список використаних джерел і літератури:

1. Городня Н. Д. Політика держав Антанти і США щодо державності України у 1917–1919 рр.: Дис. канд. іст. наук: Київський національний університет імені Тараса Шевченка / Н. Д. Городня. – К., 1996. – 222 с.
2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: документи і матеріали: У 2-х т., 3-х ч. / Упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 688 с; Т. 2. – 744 с.
3. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна: у 2-х кн. – К.: Кліо, 2014. – Кн.1. – 778 с.; Кн.2. – 798 с.
4. Дацків І. Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів, 1917 – 1923 рр.: монографія / І. Б. Дацків. – Тернопіль: Астон, 2009. – 519 с.
5. Дацків І. Б. Становлення українсько-французьких дипломатичних відносин у добу Директорії УНР / І. Б. Дацків // Гілея. – 2010. – Вип. 34. – С. 46–57.
6. Дацків І. Б. Дипломатичні стосунки Директорії УНР з радянськими урядами України та Росії / І. Б. Дацків // Український історичний журнал. – 2009. – №3. – С. 108-122.
7. Russian-American Relations. March 1917 – March 1920. Documents and Papers. – New York, 1920. – 375 p.
8. Mayer A. Policy and Diplomacy of Peacemaking / A. Mayer. – New York: Vintage, 1967. – 918 p.
9. Brinkley G. Allied Policy and French Intervention in the Ukraine, 1917-1920 / G. Brinkley // The Ukraine, 1917-1921. A Study in Revolution / Ed. by T. Hunchak. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977. – P. 323–351.
10. Стахів М. Україна в добі Директорії: В 7 т. – Т.5. Директорія і Антанта / М. Стахів. – Скрантон: Укр. наук.-іст. б-ка, 1964. – 248 с.
11. Маргулиес М. Год интервенции / М. Маргулиес. – Т.1. – Берлин: Изд-во Гжебина, 1923. – 364 с.

12. Революция на Украине по мемуарам белых. – М., Л.: Госуд. издательство, 1930. – 435 с.
13. Шульгин В. Годы. Дни: 1920: Записки / В. Шульгин. – М.: Новости, 1989. – 828 с.
14. Винниченко В. Відродження нації: У 3 ч. / В. Винниченко. – Київ-Відень: Дзвін, 1920. – Ч.3. – 542 с.
15. Назарук О. Рік на великій Україні / О. Назарук. – Нью-Йорк: Українське видавництво «Говерля», 1978. – 344 с.
16. Остапенко С. Директория и оккупация Украины / С. Остапенко // Черная книга. – Харьков, 1925. – С. 255–265.
17. Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference. – V. 3. – Washington: United States Government Printing Office, 1919.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, ф. 3696, оп. 2, спр. 280.
19. Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference. – V. 2. – Washington: United States Government Printing Office, 1919.
20. Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference. – V. 4. – Washington: United States Government Printing Office, 1919.
21. Марголин А. Украина и политика Антанты / А.Марголин. – Берлин: Издательство С.Ефронъ, 1934. – 397 с.
22. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції, 1917-1921 / І. Мазепа. – В 3-х т. – Прага: Українське видавництво «Пробоем», 1942. – Т. 1.
23. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції, 1917-1920 рр. / П. Христюк. – Кн. 4. – Відень, Прага: Український соціологічний інститут, 1922.
24. Одесские новости. – 1918. – 24 февраля.
25. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 3.

26. Bradley G. *Allied Intervention in Russia* / G. Bradley. – London: Weidenfeld & Nicolson, 1968.

27. Elcock H. *Portrait of Decision. The Council of Four and the Treaty of Versailles* / H. Elcock. – Birkenhead, Cheshire: Eyre Methuen, 1972.

28. Borschak E. *L'Ukraine a la Conference de la Paix* / E. Borschak. – Paris: Hartmann, 1938. – 188 p.

29. *Paris Peace Conference. 1919. Proceedings of the Council of Four (March 24 – April 18)* / Ed. by P. Maltoux. – Geneve: Droz, 1964. – 227 p.

30. Деникин А. *Очерки русской смуты* / А. Деникин. – Т.5. – Берлин: Медный всадник, 1926.

References:

1. GORODNIA, N. D. (1996) *Polityka derzav Antanty i SSHA shchodo derzavnosti Ukrainy u 1917-1919 rr. (Ph.D.)*, Kuivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv.

2. *Dyrectoriya, Rada Narodnyh Ministriv Ukrainskoyi Narodnoyi Respubliki. Lustopad 1918 – lustopad 1920: dokumenty i materialy: U 2 t., 3 ch. (2006)*/ Uporiadnyk V. Verstiuk (kerivnyk) ta in. Kyiv: Vydavnytstvo Oleny Teligy.

3. *Veluka viina 1914-1918 i Ukraina: u 2 kn. (2014)*. Kyiv: Klio.

4. DATSKIV, I. B. (2009). *Dyplomatiya ukrainskyh derzavnyh utvoren u zahysti natsionalnyh interesiv, 1917-1923*. Ternopil: Aston.

5. DATSKIV, I. B. (2010). Stanovlennia ukrayinsko-frantsuzkyh vidnosyn v doby Dyrectoriyi UNR. *Gileya*. 34, p. 46-57.

6. DATSKIV, I. B. (2009). Dyplomatychni stosunky Durectorii z radianskymy uriadamy Ukrainy i Rosii. *Ukrainskyi istorychnyi zurnal*. 3, p. 108-122.

7. *Russian-American Relations. March 1917 – March 1920. Documents and Papers (1920)*. New York: Harcourt, Brace and Howe.

8. MAYER, A. (1967). *Policy and Diplomacy of Peacemaking*. New York: Vintage.

9. BRINKLEY, G. Allied Policy and French Intervention in the Ukraine, 1917-1920 // *The Ukraine, 1917-1921. A Study in Revolution* (1977) / Ed. by T. Hunchak. Cambridge, MA: Harvard University Press, p. 323-351.
10. STAKHIV, M. (1964). *Ukraina v dobi Durectorii*: V 7 t. T.5. Screnton: Ukr. nayk.-istor. b-ka.
11. MARGULIES, M. (1923). *God interventsii*. Berlin, Isd-vo Gzebina.
12. *Revoliutsia na Ukraine po memuarom belyh* (1930). Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoye isdatelstvo.
13. SHULGIN, V. (1989). *Gody. Dni: 1920: Zapiski*. Moskva: Novosti.
14. VYNNYCHENKO, V. (1930). *Vidrodzennia natsii*: U 3 ch. Ch.3. Kyiv-Viden: Dzvin.
15. NAZARUK, O. (1978). *Rik na velykyi Ukraini*. New York: Goverlia.
16. OSTAPENKO, S. (1925). *Dyrektorija i okupatsia Ukrainy. Chernaya kniga*. Harkov: Gosisdats.
17. *Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference* (1919). V.3. Washington: United States Government Printing Office.
18. Tsentralnyi derzavnyi arhiv organiv vlady ta upravlinnia Ukrainy, fond 3696, opys 2, sprava 280.
19. *Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference* (1919). V. 2. Washington: United States Government Printing Office.
20. *Papers Relating to the Foreign Policy of the United States, 1919. The Paris Peace Conference* (1919). V. 4. Washington: United States Government Printing Office.
21. MARGOLIN, A. (1934). *Ukraina i politika Antanty*. Berlin: Izdatelstvo S.Efron.
22. MAZEPA, I. (1942). *Ukraina v ogni i buri revoliutsii, 1917-1921*. T.1. Pragma: Proboyem.

23. HRUSTIUK, P. (1922). *Zamitky i materialy do istorii ukrainskoyi revoliutsii, 1917-1920*. Viden-Praha: Ukrainskyi sotsiologichnyi instytut.
24. *Odesskiye novosti*. 1918, 24 fevralia.
25. Tsentralnyi derzavnyi arhiv organiv vlady ta upravlinnia Ukrainy, fond 1429, opys 1, sprava 3.
26. BRADLEY, G. (1968). *Allied Intervention in Russia*. London: Weidenfeld & Nicolson.
27. ELCOCK, H. (1972). *Portrait of Decision. The Council of Four and the Treaty of Versailles*. Birkenhead, Cheshire: Eyre Methuen.
28. BORSCHAK, E. (1938). *L'Ukraine a la Conference de la Paix*. Paris: Hartmann.
29. *Paris Peace Conference. 1919. Proceedings of the Council of Four (March 24 – April 18)* (1964) / Ed. by P. Maltoux. Geneve: Droz.
30. DENIKIN, A. (1926). *Ocherki russkoi smuty. T. 5*. Berlin: Mednyi vsadnik.

Nataliya Gorodnia,
Ph.D (History), Assotiate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, History Department

THE UKRAINIAN DIRECTORATE AND THE ENTENTE NATIONS REPRESENTATIVES' NEGOTIATIONS IN JANUARY-MARCH OF 1919

Abstract. The paper studies the content and the matter of negotiations between the Directorate of the Ukrainian People's Republic's (the UNR) representatives and the allied (French) military command in Odessa, as well as the Entente nations' leaders and diplomats in Paris in January-March of 1919. The author argues that a victory of the Entente nations in the Great War did not create a favorable environment for the foundation of an independent Ukrainian national state, for the victorious nations did not tolerate Russia's disintegration. They did not recognize independence of Ukraine and had a negative attitude towards the

Directorate. However, the latter's control over the Ukrainian territory and its large and battle worthy army shaped a background for its engagement into the united front against bolshevism. During the negotiations in Odessa, the French military command offered a military support to the Directorate in exchange for protectorate of France over Ukraine for the period of war against Bolsheviks. The UNR representatives could hardly accept the terms, and the talks lasted for about two months. Meanwhile, the strategic situation in Ukraine had fundamentally changed. As soon as the Directorate has lost the territories it controlled and its army has been mostly dismissed, the Entente nations lost their interest in dealing with it. Instead, they focused on strengthening Poland and Romania to contain the Bolshevik expansion to the West. It is concluded that in January-March of 1919, the window of opportunities for Ukrainians existed to avoid Bolsheviks' rule and to become a partner of victorious nations in containment of bolshevism. The cooperation could create other opportunities, especially if Soviet Russia survived. All along of the ineffectiveness and weakness of the regime of the Directorate, the historic chance has been lost.

Key words: Directorate, Ukrainian People's Republic, the Entente nations, France.